

КОСМОПОЛІТИЗМ, ЙОГО ПРИЧИНИ ТА СУЧАСНІ ПРОЯВИ

Анотація. Розглянуто процес історичного розвитку концепції феномена космополітизму як альтернативи наявних парадигм осмислення сучасного світоустрою і світосприйняття.

Розкрито сутність та зміст поняття «космополітизм», проаналізовано етапи його розвитку: від зародження до сьогодення. Виокремлено напрямки та сфери прояву космополітичної ідеології. Висвітлено роль і місце космополітичної демократії у транснаціональному просторі, що формується під впливом глобалізації, розкрито основу ідеї нового космополітизму та зроблено висновки про її подальший розвиток.

У контексті глобалізації космополітизм – багатогранне явище, яке присутнє у різних сферах суспільного життя. У його основі лежить культ абстрактної людини, «громадянина світу».

Тема космополітизму та його впливу на світові процеси є актуальною, але разом з тим суперечливою. Основною проблемою, яка не дає можливості з'ясувати цінність та виклики процесу, є консервативне сприйняття космополітизму.

З іншого боку – частина науковців розглядає космополітизм крізь призму сучасних соціальних, політичних, економічних процесів, що відбуваються. Таким чином, їх дослідження поступово позбавляються від стереотипів, в основі яких, перш за все лежить, відмова від своєї етнічної ідентичності, культурних, релігійних цінностей.

Метою роботи є дослідження трансформації поняття «космополітизм» у контексті сучасних соціальних та гуманітарних процесів.

Об'єктом дослідження є космополітизм як одна з систем філософських ідей людства, що формує особливу ідентичність.

Предметом дослідження є трансформація ідей космополітизму у контексті процесів глобалізації людства.

Космополітичний світогляд має тривалу історію формування та розвитку: від Античності до Нового часу та сьогодення. Упродовж століть його зміст збагачувався як у політичному, так і культурному плані.

Результати дослідження. Космополітизм – ідеологія світового громадянства. За період свого розвитку вона мала різний зміст, який визначався конкретно історичними умовами. З відповіді на запитання кініка Діогена в античній Греції про його приналежність: «Я – громадянин світу» феномен космополітизму стає предметом осмислення різних філософів та політиків.

Нехтування окремих давньогрецьких філософів політичним устроєм поліса стає викликом, як для індивіда, так і держави. Космополітизм – своєрідна спроба оберігати індивідуальність людини від впливу суспільно-політичних чинників.

На якомусь з етапів політики давньогрецької цивілізації намагалися або приборкати непокірність індивіда, або використати ідеї для задоволення власних амбіцій.

Наприклад, у філософії стоїцизму всі люди є громадянами єдиної світової держави Космополіс, одні грецькі філософи та політики обгрунтовували космополітизм як розширення сфери експлуатації (Олександр Македонський, Марк Аврелій), інші – Антисфен і Діоген Синопський – висловлювали негативне ставлення до полісу [2].

Наступна спроба пояснити та трансформувати суть космополітизму припадає на Середньовіччя, коли інтелектуали протистоять феодальним відносинам та політичній діяльності католицької Церкви. Хоч космополітичний характер християнства виявився, починаючи з Послання апостола Павла у Послання до галатів: «Немає переді мною ні єліна, ні іудея» [11, 63], що переконали космополітичних коренях християнства. Зміна в уявленнях про ідеологію космополітизму відбулася тоді, коли християнство стало державною релігією і Церква перетворилася на знаряддя реалізації державної політики. У Німеччині, на протидію феодально-партикуляриському «патріотизму» та князівського деспотизму, ідеї світового громадянства у своєрідній єдності з патріотичними ідеями розвивали ідеї Г.Е. Лессінг, І.В. Гете, Ф. Шіллер, І. Кант, І.Г. Фіхте.

Таким чином, можна зробити висновок, що, починаючи з Діогена, космополітизм народжується з локальних обставин, які з тих чи інших причин є не терпимими. Відповідно формується ідеологія громадян світу. Правда, вона теж зображається дуже ідеалізовано: Просвітництво як раціональне втілення утопічного ідеалу європейської цивілізації. Водночас космополітизм – це завжди опис майбутнього, яке виступає предтечею глобалізації. Така парадигма найбільш чітка для космополітичної ідеї в її класичній формі для класичної філософії була запропонована І.Кантом у Вічному світі. При цьому на основі протиставлення не націоналізму, а теоріям, які перебільшують роль національної держави. Для Канта космополітизм став новою політичною філософією в етичному вимірі [11, 103].

Космополітизм XIX ст. став невід'ємною частиною ідеології капіталізму. Його ідеї створення світової держави або світової федерації висувуються в сучасних умовах. Такі теорії носять утопічний характер, так як не враховують існування держав з різним соціальним устроєм і рівнем розвитку.

Підхід, який базувався на ідеях І.Канта щодо трактування космополітизму, став у XX ст. настільки усталеним, що навіть початкові процеси глобалізації не змінили кардинально підходів до розуміння космополітизму як небезпечного, насамперед для держави, явища. Хоч прагнення філософів сучасності усвідомити роль його ідей для особистості стало необхідністю. Вимога часу полягає у необхідності з'ясувати взаємотрансформації національного та космополітичного і окреслити їх вектори руху. Тому багато дослідників підкреслюють необхідність переосмислення ідей Канта.

У сучасних умовах космополітизм виступає у формі різних соціально-політичних ідей, які мають широкий спектр поглядів: від взаємодії і зближення народів та держав до нігілістичного ставлення до національної культури і традицій. На сучасному етапі вважається, що саме космополітизм у сучасному мозаїчному світі може стати основою для погодження багатьох ідентичностей, оскільки у ньому основою є принцип загальної рівності всіх людей.

У працях сучасних західних дослідників (Д.Арчібуті, К.Аптіа, З.Бауман, У.Бек, І.Валперстайн, М.Гібернау, Е.Гідденс, М.Папастепанов, Д.Хелд) феномен космополітизму розглядається в контексті побудови нової парадигми усвідомлення світоустрою і необхідного кроку людства до подальшого існування. Зокрема, К.Аптіа досліджує трансформацію етичних цінностей в умовах космополітизму. У своїй праці «Космополітизм: Етика у Світі незнайомих» [1; 6] він намагається з'ясувати межі між «своїми» і «чужими» та підстави такого поділу.

Сучасна дослідниця М.Папастепанов пропонує поняття «культуралістський космополітизм», який нерозривно пов'язаний з глобалізацією, вказуючи при цьому на необхідність розуміти відмінності між глобалізацією, глобалізмом і космополітизмом, оскільки вони породжені різними причинами і відображують різні сфери суспільного життя відповідно до різних історичних контекстів. Космополітизм – це культурне явище, що характеризує світогляд людини, тоді як глобалізація – тенденція суспільного розвитку, спрямована на становлення цілісного світу [8, 163]. Культуралістський космополітизм покликаний, з одного боку, служити мультикультуралізму, єдності в різноманітності, з іншого – допомогти сформулювати більш критичний підхід до сучасного культурного, економічного і політичного явища і переглянути місце і потенційну роль культури в контексті глобалізації.

Космополітизм у такому сенсі не скасовує однаковості, а вітає її у душі лібералізму. Ліберальний космополітизм, на її думку, можна представити так: ми цінимо різноманітність форм соціального і культурного життя людей; ми не хочемо,

щоб всі стали частиною гомогенної глобальної культури, і ми знаємо, що це також є фактом існування локальних відмінностей.

Прихильники глобалізації як об'єктивного та багатовимірного процесу визнають правомірність існування цього феномену і схильні досліджувати його особливості на цьому новому етапі еволюції культури. Противники процесів глобалізації бачать у них тільки загрозу національній, культурній, етнічній самобутності та державного суверенітету.

Слід визнати, що реалізація політики глобалізації тягне за собою ослаблення національно-державної політики. Цьому сприяє посилення впливів транснаціональних корпорацій [8, 162]. Це зазначив німецький соціолог У.Бек у книзі «Что такое глобализация?», де провів лінію розходження між характером влади, що здійснюється національною державою і характером влади, що здійснюється світовим співтовариством.

Говорячи про космополітизм, ми усвідомлюємо необхідність зміни бачення сучасного світу. Мова йде, якщо опиратися на позицію У.Бека, про іншу концепцію соціального космополітизму, соціальних відносин під час глобалізації. Процеси глобалізації сприяють здійсненню, так званого цивілізаційного зламу, про який свідчать руйнування багатьох базових підстав моделюється протягом кількох століть цивілізаційної системи. Звичні механізми встановлення ідентичності, що склалися в окремих цивілізаційних системах, що трансформуються, а це викликає до життя потреби до встановлення інших ідентичностей різного порядку, в тому числі і ідентифікації себе як громадянина світу [8, 165].

Відповідно до ідей У.Ханнерца, «космополітизм є відношення до самого різноманіття до співіснування культур в індивідуальному досвіді». Основна ідея сучасного космополітизму є прагнення прийняти Іншого. Це інтелектуальна та естетична відкритість новому, яка відрізняється від звичного, культурного досвіду, пошук швидше відтінків, ніж одноманітності. І одночасно він може бути питанням компетенції та компетентностей. Під цим можемо розуміти стан готовності, здібності прийняти іншу культуру на основі слухання, бачення, проникнення і осмислення [5].

Кредо сучасного космополітизму полягає в новому універсалізмі (Лакло про універсалізм), а саме в концепції прав людини, які на відміну від партикуляризму нації більш ефективно підтримують ідентичність громадян світу, а не тільки громадян окремих держав [5]. Новий космополітизм відкидає ідею, що форми солідарності концептуально пов'язані винятково з національною державою і схиляється до ствердження постнаціональної, транснаціональної чи глобальної демократії (Ю.Хабермас) [10, 149]. У цілому новий космополітизм виявляється синтезом різноманітних підходів у соціальних та гуманітарних науках.

Якщо говорити узагальнено, то новий космополітизм переопіює ключові основи саморозуміння сучасного суспільства. Відповідно Беку, ідея космополітизації є методологічним прийомом, який допомагає нам подолати методологічний націоналізм. Це дає підстави зрозуміти, встановлений Беком, зв'язок між космополітизацією світу та «національним уявленням», як основу взаємної інтерпретації культур, адже національне уявлення часто є, у своїй суті, монолічною [7].

Постколоніальні культурні дослідження виростили з критики космополітичної культури, але у сучасності вони знову стверджують поняття космополітизму тільки у формі гібридності. Дж.Кліффорд і Х.Бхабха пропонують модель «суперечливих космополітизмів» (Кліффорд), доводячи, що глобалізація неминуче приводить до формування гібридів, радикальних космополітів, які підтверджують етико-політичну неефективність нації-держави. Це дозволяє гібридності стати корисним засобом контролю під час оцінювання нових проявів космополітизму у культурних дослідженнях [5].

Останніми роками інші дослідники (М. Папастепану, Ю. Кіршин) активно обговорюють ідею нового космополітизму, який зможе подолати недосконалості людства завдяки утворенню космополітичної демократії [12, 65]. Концепція нового космополітизму передбачає формування соціокультурного простору із загальноприйнятими правилами, нормами, стереотипами комунікації, змінюючи характер діалогу між ними. Класична епоха локальних культур з її завершеністю, стаціонарністю, наявністю культурних опозицій, просторовою віддаленістю, «іміунітетом» до інших культур трансформуються в сучасній ситуації в глобальний соціокультурний простір.

Фактично сьогодні будь-яка людина вчиться мислити і діяти як космополіт. Поглиблення міжнародних зв'язків, глобалізаційні, інтеграційні процеси, розвиток кіберпростору стирають межі локального і глобального [7].

Сучасна форма космополітизму уособлює вищий щабель розвитку національної ідеї народу, інтереси якого виходять за межі своєї етнічної території. Космополітичний світогляд виростає з національного, а тому є не тільки загальнолюдським, скільки національним витвором.

Дослідник У.Бек зазначає: «я сумніваюся, що космополітичні суспільства є менш етнічними або історичними, ніж національні» [8, 162]. Адже, в основі космополітизму може лежати не стільки відсутність патріотизму, зневага національних цінностей або небажання слідувати традиціям, скільки прагнення уникнути державно-політичних обмежень, наприклад, вільно обирати країну проживання або лояльне і толерантне ставлення до різноманітності культур.

Отже, потрібно звільнити поняття «космополітична ідентичність» від наділення його суто негативним змістом і визнати, що космополітизм зовсім не припускає відмови від національного, як і прихильність до загальнолюдських інтересів не виключає патріотизму.

Список використаної літератури

1. Appiah K. A. Cosmopolitan patriots. - Critical Inquiry. 1997. - Т. 23. - № 3. / К.А. Appiah // [Електронний ресурс] - Режим доступу: <https://politicheskaya-filosofiya/kratkaya-biografiya-130904.html>.
2. Антична ментальність // [Електронний ресурс] - Режим доступу: https://pidruchniki.com/1029022843889/kulturologiya/antichna_mentalnist
3. Гончарук-Чолач Т.В., Джугла Н.В. Політична соціологія: навчальний посібник / За ред. Гончарук-Чолач Т.В. – Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр «Економічна думка ТНЕУ», 2018. – 250 с
4. Кіршин Ю. Я. Концепция космополитизма / Ю.Я. Кіршин // [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://scicenter.online/>
5. Космополитизм и космополитическая идентичность // Социология и обществознание // [Електронний ресурс] - Режим доступу: https://knowledge.allbest.ru/sociology/2c0a65635b3bc78b5d53a88521206c37_0.html
6. Космополитизм: Этика в Мире Незнакомцев. Нью-Йорк: W. В. Нортон, 2006. Труд особенно: Cosmopolitismo. La ética en un mundo de extraños, Буэнос-Айрес / Мадрид: Katz Editores S.A, 2007, ISBN 978-84-96859-08-1
7. Космополітизм як можлива форма ідентичності // Історія культурології / [Електронний ресурс] - Режим доступу: https://studme.com.ua/1219101011973/kulturologiya/kosmopolitizm_kak_vozmozhnaya_forma_identichnosti.htm
8. Політологія [Текст]: навч. посіб. / Т. В. Гончарук-Чолач, О. М. Рудакевич, М. Турик [та ін.]; за ред. Т. В. Гончарук-Чолач. Тернопіль: Економічна думка ТНЕУ, 2019. – с. 320.
9. Саракун Л. П. Космополітична концепція Ульріха Бека [Електронний ресурс] / Л. П. Саракун // Гілея: науковий вісник. - 2017. - Вип. 117. - С. 162-166. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileva_2017_117_44
10. Саракун Л. Взаємовплив міграції і космополітизації у добу глобалізації [Електронний ресурс] / Л. Саракун // Університетська кафедра. - 2017. - № 6. - С. 43-54. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukaf_2017_6_6

11. Саракун Л. Космополітична / національна ідентичність в контексті глобалізованої сучасності [Електронний ресурс] / Л. Саракун // Університетська кафедра. - 2016. - № 5. - С. 149-158. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukaf_2016_5_17
12. Саракун Л. Космополітизм: світоглядні інтерпретації феномена // Науковий вісник Чернівецького університету. Збірник наук. праць. – Вип. 756-757. Філософія. – С. 103-106 // [Електронний ресурс] / Л.Саракун. - Режим доступу: http://en.chnu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/06/2015_IPhilos_756-757_19_L_Sarakun.pdf
13. Саракун Л. Космополітизм сьогодні: спроби концептуалізації // Вісник КНТЕУ / Л. Саракун. – 2017. – № 2. – С. 63 – 72.
14. Социология Ю. Хабермаса // [Електронний ресурс] - Режим доступу: